

Izabela Lewandowska-Malec

Ewolucja sejmów walnych okresu *regnum* w latach 1587–1668

Staropolski parlamentaryzm to jedno z najciekawszych zagadnień związanych z ustrojem Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Specyfika sejmów walnych była związana z terminem ich odbywania, a mianowicie tym, czy były zwołane w czasie panowania monarchy (*regnum*), czy w okresie bezkrólewia (*interregnum*), wreszcie, w tych przedziałach czasowych także znane były ich różne rodzaje. Niniejszy artykuł dotyczy klasyfikacji sejmów, zwoływanych przez panujących monarchów z dynastii Wazów: Zygmunta III, Władysława IV oraz Jana Kazimierza.

217

1. Sejmy zwyczajne i nadzwyczajne za panowania Zygmunta III Wazy (1587–1632)

Wokół problematyki postanowienia Artykułów henrykowskich o zwoływaniu sejmu narosło, jak może wokół żadnej innej sprawy, bardzo dużo kontrowersji¹. Ów, budzący tyle wątpliwości przepis, brzmi następująco: „Sejm walny koronny we dwie lecie nadalej ma być składan, a gdzieby tego była pilna a gwałtowna potrzeba Rzeczypospolitej, tedy za radą panow rad obojga państwa, iako czas i potrzeba Rzeczypospolitej przynosić będzie, powinni go składać będziemy. A dłużej go dzierzeć nie mamy, nadalej do sześci niedziel”².

W literaturze przedmiotu dominowała jeszcze do niedawna interpretacja tego przepisu, zgodna z ustaleniami sprzed ponad stu lat, a mianowi-

¹ 1573, pkt [9], VC, t. II. 1550–1609, v. 1. 1550–1585, do druku przygotowali S. Grodzki, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 328; 1576, pkt 7, tamże, s. 357; 1576, pkt 8; VL, t. II, 1550–1609, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 161.

² VC, t. II, 1, s. 357.

cie, że sejmy, w świetle Artykułów henrykowskich dzieliły się na zwyczajne (ordynaryjne), trwające sześć tygodni oraz nadzwyczajne (ekstraordynaryjne), trwające dwa–trzy tygodnie³. Przekonanie o występującym w tym akcie podziale wywodziło się, być może, z dzieła Godfryda Lengnicha, w którym znajdował się *passus* następującej treści: „Sejmy dzielą się na zwyczajne i nadzwyczajne; ów zaś podział od roku 1573 nastąpił, w którym wydana była ustawa, sejm co dwa lata nakazująca, a pozwalająca zarazem królowi, i w krótszym przeciągu czasu takowy zwołać, gdyby tego dobro publiczne wymagało. Od tego bowiem czasu sejmy co dwa lata odbywane, zwyczajnymi (ordynaryjnymi) zwać poczęto, inne zaś, dla różnicy, nadzwyczajnymi (ekstraordynaryjnymi)”⁴. Moim zdaniem, co próbowałam dowieść w jednej ze swych wcześniejszych publikacji, Lengnich wprowadził czytelników w błąd, przenosząc doświadczenia XVIII-wieczne na czasy wcześniejsze⁵.

Nie wszyscy jednak skwapliwie podchwycili tę tezę. Piszący w podobnym, co Lengnich, okresie – Wincenty Skrzetuski nie forsował w sposób zdecydowany tego twierdzenia. Pisał, że sejmy zwoływane były co dwa lata. Tego rodzaju sejmy nazwał sejmami zwyczajnymi, wspominając, że bywały także składane częścię, „w przypadku nagłej na Rzeczpospolitą potrzeby”. Używał też określenia sejmy ekstraordynaryjne, jednak zaznaczając, że poprzedzały je rady senatu⁶.

218

Niejasność przepisów dała niektórym badaczom asumpt do wyrażania wątpliwości odnośnie do stosowanego podziału. Stanisław Płaza i Anna Sucheni-Grabowska uznawali występowanie w Artykułach henrykowskich obu rodzajów sejmów (zwyczajnych i nadzwyczajnych), jednak zaznaczali, że w świetle treści tego dokumentu nie były znane sejmy dwu- lub trzytygodniowe. Ich zdaniem, powstały one *de facto*, a nie *de iure*, wiążąc pierwszy sejm nadzwyczajny krótki z rokiem 1613⁷. Co prawda S. Płaza twierdził w późniejszym czasie, że sformułowany w artykułach termin *ad quem* dopuszczał istnienie sejmów krótszych, co skłoniło go do głoszenia poglądu, że w Artykułach przewidziano możliwość zwoływania, za radą senatu, również dwutygodniowych sejmów nadzwyczajnych⁸.

³ S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, Lwów 1908, s. 180–181, podobnie E. Opaliński, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652*, Warszawa 2001, s. 15.

⁴ G. Lengnich, *Prawo pospolite Królestwa Polskiego*, Kraków 1836, s. 342.

⁵ I. Lewandowska-Malec, *Sejmy nadzwyczajne w dziejach polskiego parlamentaryzmu*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” [Kraków] 2007, t. X.

⁶ W. Skrzetuski, *Prawo pospolite narodu polskiego*, t. I, Warszawa 1782, s. 250, 253.

⁷ S. Płaza, A. Sucheni-Grabowska, *Z badań nad parlamentaryzmem XVI wieku*, CPH, 1974, t. XXVI, z. 1, s. 72.

⁸ S. Płaza, *Wielkie bezkrólewia*, Kraków 1988, s. 76 [ser. *Dzieje Narodu i Państwa Polskiego*, II–22].

Problemy z interpretacją tego postanowienia Artykułów spowodowały kilku autorów do formułowania własnej wykładni. Do autorów tych należał m.in. Janusz Dorobisz, który w swoich publikacjach uznał, że przewidywane, jego zdaniem, sejmy nadzwyczajne w Artykułach henrykowskich miały bliżej nieokreśloną procedurę i czas trwania⁹. Regulacja ta została skonkretyzowana przepisami szczególnymi na sejmie krakowskim w 1595 r.¹⁰ Koncepcja autora budzi jednak istotne zastrzeżenia. Norma szczególna nie może stać bowiem w sprzeczności z normą ogólną, skoro ma ją konkretyzować. Powinna nawet się na nią powoływać dla określenia celu, dla którego powstała. Za taką należy uznać konstytucję sejmu 1591 r., określającą precyzyjnie czas trwania sejmu na sześć tygodni oraz sposób liczenia tego terminu. Ówczesny ustawodawca powołał się zresztą na Artykuły henrykowskie, stwierdzając, że: „Iż to do wątpliwości przychodzi u ludzi, iako się sejm kończyć ma, tedy konstytucye o tym uczynione tak deklarujemy [...]”¹¹. Odnośnie jednak do normy szczególnej, o której J. Dorobisz pisze w kontekście konstytucji sejmu 1595 r., ta nie konkretyzuje normy ogólnej, lecz wyłącza jej zastosowanie („*lex specialis derogat legi generali*”). Niemniej jednak badacz ów zauważył, że zwołany w 1613 r. sejm, który trwał trzy tygodnie, odbiegał od formuły narzuconej uchwałą sejmu 1595 r., gdyż rozesłano deliberatoria, których konstytucja ta nie przewidywała. Za pierwszy sejm *stricte* nadzwyczajny dwutygodniowy uznał sejm w 1624 r.¹²

Analizując bliżej relacje między sejmami zwyczajnymi a nadzwyczajnymi epoki Zygmunta III (schemat 1) można dojść do wniosku, że Artykuły henrykowskie w ogóle nie przewidywały sejmów ekstraordynaryjnych. Ich powstanie zostało wymuszone trudną sytuacją państwa w 1613 r., a zwołując to zgromadzenie Zygmunt III skorzystał z doświadczeń sejmu krakowskiego 1595 r., przede wszystkim mając na celu skrócenie obrad sejmowych¹³.

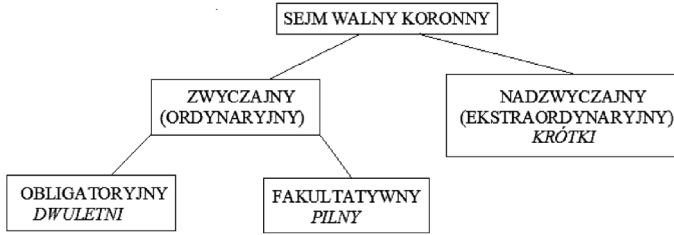
⁹ J. Dorobisz, *Sejm nadzwyczajny z 1624 roku*, Opole 1994; tenże, *Z problematyki procedury sejmów nadzwyczajnych za Zygmunta III*, [w:] *Studia z Dziejów Rzeczypospolitej Szlacheckiej*, AUWr, 945, Historia, t. LXVI, Wrocław 1988.

¹⁰ J. Dorobisz, *Z problematyki...*, s. 133, por. 1595; VL, t. II, s. 355.

¹¹ 1591, pkt. 15, *O sejmie*, VC, t. II, 2, s. 178.

¹² J. Dorobisz, *Sejm nadzwyczajny...*, s. 95.

¹³ W tej sprawie obszerna analiza w I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632)*, Kraków 2009, s. 37–53.

Schemat 1. Sejmy zwyczajne i nadzwyczajne za Zygmunta III Wazy

Źródło: opracowanie własne.

2. Sejmy zwyczajne i nadzwyczajne za panowania Władysława IV Wazy (1633–1648)

220

Rozważaniom w tej sprawie poświęcił wiele miejsca Przemysław Paradowski, autor książki *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy*. Badacz przychylił się do zdania J. Dorobisza, że Artykuły henrykowskie uszczegółowiono konstytucją sejmową 1595 r. Sformułował koncepcję sejmów nadzwyczajnych, dzielących się na dwa rodzaje, a mianowicie ekstraordynaryjne sejmy dodatkowe wynikające z Artykułów henrykowskich oraz skrócone sejmy ekstraordynaryjne, zwoływane każdorazowo uchwałą poprzedniego sejmów zwyczajnego¹⁴.

Szlachta postanowiła ostatecznie zerwać z sejmami nadzwyczajnymi w roku 1637. Wcześniej, już za panowania Władysława IV, zwołano je w 1634 i 1635 r. mocą szczególnych konstytucji poprzednich sejmów zwyczajnych¹⁵. W roku 1637 doszło do niezwykłej sytuacji. Sejm, rozpoczęty 20 stycznia 1637 r., rozszedł się bez dorobku ustawodawczego 4 marca o świcie¹⁶. Tymczasem, w trzy miesiące później, król zwołał kolejny sejm jako nadzwyczajny. Władca próbował za podstawę prawną przyjąć uchwałę rady senatu (z 4 i 6 marca), nawiązując tym samym do przepisów Artykułów henrykowskich o możliwości zwołania sejmów za radą senatorów¹⁷. Pomiął jednak fakt, że postanowienia te nie przewidywały skrócenia obrad. Ta nadinterpretacja nie uszła królowi płazem. Już

¹⁴ P. Paradowski, *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy*, Toruń 2005, s. 22–28.

¹⁵ 1633, pkt 8, *Sejm dwuniedzielny*, VL, t. III, s. 373, 1635, pkt 36, *Sejm dwuniedzielny*, tamże, s. 413, por. P. Paradowski, *W obliczu...*, s. 216–222.

¹⁶ R. Kołodziej, *Pierwszy sejm z 1637 roku*, Toruń 2004, s. 103, 122, 244.

¹⁷ P. Paradowski, *W obliczu...*, s. 39.

niektóre sejmiki przedsejmowe zareagowały protestacyjnie. W Środzie postanowiono nie wysyłać posłów na sejm: „[...] iednak, iż Woiewództwa Wielgopolskie Posłów swych nań dla tego nie posłali, że Seymem sześć niedzielnym nie byłznaczony”¹⁸. W trakcie obrad podano w wątpliwość legalność jego zwołania¹⁹. W efekcie podjęto na tym sejmie uchwałę, w której król zobowiązywał się, że ani on, ani jego następcy nie będą zwoływać sejmów dwuniedzielnych. Pozwolono jednocześnie na ograniczoną nowelizację Artykułów henrykowskich, przewidując możliwość skrócenia *solennitates*, gdy planowano sejm zwyczajny fakultatywny. Sejm ten jednak, jak dotychczas, mógł zostać zwołany jedynie po uzyskaniu rady senatorów.

Sytuacja w roku 1637 zdawała się klarowna. Sejmy zwyczajne planowano odbywać co dwa lata, a jeśli konieczność tego wymagała, w okresie pomiędzy sejmami obligatoryjnymi król mógł zwołać, po wcześniejszym zasięgnięciu opinii senatorów, sejm zwyczajny fakultatywny, przyspieszony dzięki rezygnacji z różnych ceremonialnych czynności przedsejmowych²⁰. Sejmy te, niezależnie od okoliczności zwołania, miały trwać zawsze sześć tygodni²¹. Zdawało się, że tak krytykowane sejmy nadzwyczajne odeszły w niepamięć, zwłaszcza że konstytucję tę potwierdzono na następnym sejmie, z tą zmianą, że sejmiki przed sejmami zwyczajnymi fakultatywnymi miały się odbywać na cztery tygodnie przed sejmem²². Jednocześnie na tym samym sejmie uchwalono konstytucję upoważniającą króla do zwołania sejmów nadzwyczajnych, jeśli zaistnieją okoliczności opisane w przyjętym skrypcie do archiwum²³. W arendze wyjaśniono powody takiej decyzji; uznano za rzecz niedopuszczalną zwołanie przez króla sejmów ekstraordynaryjnych bez uprzedniej uchwały sejmów zwyczajnych. Przyjęto, że tylko takie sejmy nadzwyczajne są sprzeczne z prawem. Chaos, jaki wkradł się do trybu sejmowania, był tu aż nadto widoczny. Z jednej strony zezwolono na zwoływanie jedynie sejmów sześciotygodniowych, z drugiej dopuszczano jego złożenie jako nadzwyczajnego za specjalnym sejmowym upoważnieniem. Obie uchwały, za-

¹⁸ 1638, VL, t. III, s. 438.

¹⁹ P. Paradowski, *W obliczu...*, s. 92–93.

²⁰ „przychylając się do sentencji Panów Senatorów Obojga Narodów, którą Nam praesentea w Warszawie na przeszłym sejmie otworzyli, gdzieby *tempestas* wojny pogańskiej zastępowała, abyśmy *absque omnibus solennitatibus* z skróceniem czasów zwyczajnych, które prawo mieć chce w składaniu ordynaryjnym sejmów walnych, sejm sześciotygodniowy podług konstytucji *anni 1637* złożyli”, uniwersał Władysława IV, zwołujący sejm i sejmiki, Warszawa, luty 1640, A. Podgórski, *Pomniki dziejów...*, s. 17.

²¹ „byłe przecięż Seym Walny sześć niedzielny był złożony”, VL, t. III, s. 433.

²² 1638, VL, t. III, s. 438.

²³ Pkt 6, *Seym dwuniedzielny*, VL, t. III, s. 439.

padłe na tym samym sejmie, nawzajem się wykluczały. Jednak wówczas, po raz pierwszy w historii, monarcha nie zwołał sejmu nadzwyczajnego, pomimo upoważnienia od sejmu zwyczajnego. Być może powodem były zarzuty, że konstytucja upoważniająca monarchę do zwołania sejmu dwuniedzielnego nie została uchwalona na konkluzji za zgodą wszystkich posłów i została dopisana do pakietu uchwalonych uchwał już na etapie ich ucierania – sejm 1639 r. został zwołany jako zwyczajny²⁴.

Przyszłość pokazała jednak, że sejmy ekstraordynaryjne są konieczne, pomimo że zabronione prawem. Na sejmie w roku 1641 pojawiła się nowa forma ich inicjowania. W celu obejścia zakazu ich zwoływania postanowiono, że nie król, lecz sam sejm będzie jedynym uprawnionym podmiotem ich składania. Uchwalono wówczas po raz pierwszy konstytucję wyznaczającą datę dzienną rozpoczęcia sejmu (11 lutego 1642) oraz daty zwołania sejmików przedsejmowych na 7 stycznia, ponadto określono dokładnie program obrad tego sejmu²⁵. Z formalnego punktu widzenia uchwała ta nie była jednoznacznie sprzeczna z dotychczasowym prawem o sejmach, skoro nie przekazywano królowi uprawnienia do zwołania sejmu „krótkiego”, lecz kreowano jego nowy rodzaj, mocą suwerennej decyzji sejmu poprzedniego. Była to jednak kolejna próba obejścia prawa pospolitego o szczególnym znaczeniu, trwałego i niezmiennego. Wzbudziła zatem protesty szlachty przed i w trakcie sejmu roku 1642²⁶.

222

Na sejmie w roku 1646 podjęto uchwałę taką jak w roku 1641; postanowiono bowiem, mocą uchwały sejmowej, zwołać sejm nadzwyczajny na 2 maja 1647 r., sejmiki zaś przedsejmowe wyznaczono na 11 kwietnia²⁷. Sejm ten był rzeczywiście niezwykły, gdyż debatowano na nim głównie nad egzorbitancjami i postulatami województw i ziem, co było sprzeczne z materią dotychczas dyskutowaną na sejmach ekstraordynaryjnych (obrona i podatki)²⁸.

W efekcie za Władysława IV, miała nastąpić radykalna zmiana w podejściu do sejmów nadzwyczajnych. W początkach jego panowania dążono do ich likwidacji, natomiast pod koniec stworzono dla nich nową formułę²⁹.

W odniesieniu do klasyfikacji sejmów nie nastąpiła jednak żadna metamorfoza; nadal aktualny był podział przedstawiony na schemacie 1.

²⁴ W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948, s. 151.

²⁵ 1641, pkt 14, *Sejm dwuniedzielnny*, VL, t. IV, s. 9–10.

²⁶ P. Paradowski, *W obliczu...*, s. 93.

²⁷ 1646, pkt 8, *Sejm ekstraordynaryjny*, VL, t. IV, s. 46.

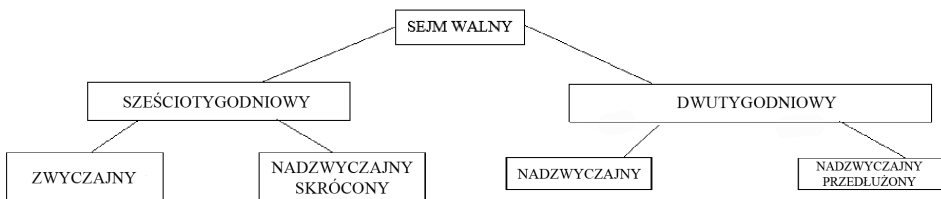
²⁸ 1647, VL, t. IV, s. 51–52.

²⁹ Por. P. Paradowski, *W obliczu...*, s. 40.

3. Sejmy zwyczajne i nadzwyczajne za panowania Jana Kazimierza Wazy (1649–1668)

Problematykę rodzajów sejmów podjęli również S. Ochmann-Staniszevska i Z. Staniszewski w dwutomowym dziele *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*. Autorzy wyszli z założenia, że w Artykułach henrykowskich określono termin zwołania i czas trwania sejmów zwyczajnych i nadzwyczajnych³⁰. Z jednej strony stwierdzili, że w 1591 r. określono czas trwania „każdego” sejm, z drugiej jednak strony przyjęli, że Artykuły nie wspominały o „kadencji skróconej”³¹. Badacze uznali zatem, że normy prawnej dotyczącej sejmów krótkich nie było, a zatem Wazowie zwoływali sejmy skrócone mocą faktów, nie zaś prawa³². Zauważono przy tym, że w roku 1637 uchwalono konstytucję zakazującą zwoływania sejmów nadzwyczajnych dwu- lub trzytygodniowych. To dało autorom asumpt do twierdzenia, że jeśli król chciał odbyć sejm krótki, to zgodę na to musiał wyrazić sejm poprzedni lub dany sejm zwołany jako sześciotygodniowy³³. Tym sposobem badacze wyróżnili sejmy zwyczajne sześciotygodniowe i wachlarz sejmów nadzwyczajnych, a to: nadzwyczajne sześciotygodniowe, nadzwyczajne dwutygodniowe, nadzwyczajne sześciotygodniowe skrócone do dwu lub trzech tygodni, a także nadzwyczajne dwutygodniowe przedłużone do sześciu tygodni³⁴. Koncepcję autorów zobrazowałam na schemacie 2.

223

Schemat 2. Rodzaje sejmów za Jana Kazimierza Wazy

Źródło: opracowanie własne na podstawie S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszewski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyka*, t. II, Wrocław 2000, s. 7.

³⁰ S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszewski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*, t. II, AUWr, 2258, Historia, t. CXLVII, Wrocław 2000, s. 6.

³¹ Tamże, por. przyp. 1.

³² Tamże.

³³ Tamże, s. 7.

³⁴ Tamże, por. tab. 1, s. 7.

Do tej koncepcji nasuwają się poniższe uwagi:

I. Sejmy dwu–trzytygodniowe: sejm koronacyjny w 1649 r. jako nadzwyczajny trzytygodniowy zwołany uchwałą sejmu elekcyjnego³⁵. Sejm w 1650 r. zwołany uchwałą sejmu poprzedniego³⁶. Sejm 1653 r. zwołany uchwałą sejmu poprzedniego³⁷. Sejm w 1655 r. zwołany przy braku uchwały sejmu poprzedniego – na mocy uchwały Rady Senatu. Nie było to oczywiście uprawnienie senatorów, gdyż król w instrukcji na sejmiki prosił o wyrażenie zgody na obrady dwutygodniowe³⁸. Gdyby uprawnienie Rady Senatu wynikało z Artykułów henrykowskich monarcha nie musiałby o to prosić. Analogiczna sytuacja w przypadku sejmu 1665 r. (dodatkowo sejmu nadzwyczajnego domagali się Litwini na sesji posejmowej 8–10 stycznia). W tym wypadku sejm zaplanowano po poprzednim zerwanym sejmie. Szlachta na sejmikach twierdziła, że sejm ten jest nielegalny³⁹.

Były to sejmy zwołane głównie mocą uchwały sejmu poprzedniego lub, jak sejm z 1613 r., bez podstawy prawnej, jednak izba poselska, pomimo zastrzeżeń i zarzutów nielegalności, ostatecznie przychyliła się do odbycia ich w tym trybie. Należy je zatem uznać za sejmy nadzwyczajne z powodu krótkiego czasu obrad oraz szczególnej podstawy prawnej ich zwołania.

II. Sejmy sześciotygodniowe skrócone do dwu–trzech tygodni: Drugi sejm w 1652 r. po poprzednim sejmie zerwanym. Zwołany jako zwyczajny, po propozycji od tronu podkanclerzy zgłosił pomysł skrócenia obrad do dwu tygodni. Posłowie wyrazili zgodę. Sejm uchwalił konstytucję o skróceniu obrad⁴⁰. Także drugi sejm w 1654 r. po poprzednim zerwanym zwołany jako sześciotygodniowy, ale już w instrukcji znalazła się propozycja jego skrócenia do dwu tygodni. Ostatecznie izba poselska zgodziła się na skrócenie go do trzech tygodni, powziąwszy stosowną uchwałę, przyjętą następnie na konkluzji⁴¹. Także drugi sejm w 1668 r. z powodu zagrożenia tureckiego zwołany jednak jako sześciotygodniowy. W instrukcji znajdowała się sugestia, że właściwszy w tej sytuacji byłby sejm dwutygodniowy. Całkowicie nietypowy – przebiegał pod znakiem zamiaru abdykacji przez króla⁴².

³⁵ S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej...*, t. I, s. 23–24.

³⁶ Tamże, s. 66.

³⁷ Tamże, s. 143.

³⁸ Tamże, s. 231.

³⁹ Tamże, s. 376, 385.

⁴⁰ Tamże, s. 136, por. 1652, pkt 2, *Skrócenie Seymu, VL*, t. IV, s. 165.

⁴¹ S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej...*, s. 211; *VL*, t. IV, s. 443.

⁴² Tamże, s. 573–574.

Powyższe sejmy miały niewątpliwie charakter nadzwyczajnych. Zastosowano nową metodę legitymizowania sejmów nadzwyczajnych już nie uchwałą sejmku poprzedniego, lecz danego sejmku.

III. Sejm nadzwyczajny dwutygodniowy przedłużony do sześciu tygodni, zwołany przez króla w 1667 r. po sejmie zerwanym, a więc bez upoważnienia. Zdawał sobie z tego sprawę król, dopuszczał więc w instrukcji obrady sześciotygodniowe. Tak też się stało⁴³.

Był to, moim zdaniem, sejm zwyczajny. Nie było podstaw prawnych do uznania tego sejmku za nadzwyczajny; nie istniała uchwała sejmku poprzedniego o zwołaniu sejmku „krótkiego”, na danym sejmie szlachta również nie podjęła uchwały o skróceniu jego obrad. Sejm więc odbywał się w trybie zwyczajnym jako sześciotygodniowy.

IV. Sejm nadzwyczajny sześciotygodniowy: w 1659 r. zwołany sejm autorzy kwalifikują jako nadzwyczajny, choć uchwała o zwołaniu takiego sejmku nie znalazła się wśród przedrukowanych powtórnie konstytucji tego sejmku⁴⁴.

Moim zdaniem to sejm zwyczajny, wywołany nagłymi potrzebami państwa. Żaden mianowicie sejm zwołany na podstawie Artykułów henrykowskich nie może zostać uznany za nadzwyczajny, gdyż nazwa ta w literaturze historycznej i historyczno-prawnej jest ściśle związana z sejmami dwu–trzytygodniowymi. Jeśli więc pozostawia się dla tychże sejmów nazwę „nadzwyczajne”, to nie można jej w żadnym wypadku łączyć z sejmami zwoływanymi w trybie Artykułów henrykowskich. Ponadto brak jest argumentów dla uznania nadzwyczajności sejmów zwoływanych wcześniej niż co dwa lata, skoro odbywały się wedle tej samej procedury co sejmy ordynaryjne (zwyczajne – „dwuletnie”). Przy przyjęciu tezy przeciwnej natychmiast ujawniłyby się problemy z kwalifikowaniem owych sejmów, a zatem, czy sejm zwołany po upływie półtora roku jest zwyczajny czy nadzwyczajny. Jeśliby uznać sejmy zwołane wcześniej niż w okresie dwulecia za nadzwyczajne, to ich liczba przeważałaby nad sejmami zwyczajnymi, a sejmy z okresu 1588–1613 w znaczącej części utraciłyby dotychczasową kwalifikację. Przykładowo, skoro po sejmie koronacyjnym Zygmunta III (1587–1588) kolejny zwołano w 1589 r.; w świetle rozważań S. Ochmann-Staniszeńskiej, Z. Staniszeńskiego czy P. Paradowskiego powinien zostać uznany za nadzwyczajny, zwłaszcza że do jego zwołania zobowiązano króla konstytucją poprzedniego sejmku⁴⁵. Większego sensu nie miałyby również *Chronologia sejmów polskich* Władysława Konopczyńskiego.

⁴³ Tamże, s. 492–494.

⁴⁴ Tamże, s. 276.

⁴⁵ 1588, pkt VI. *Reces sejmku koronacji*, VC, t. II, 1550–1609, v. 2. 1587–1609, do druku przyg. S. Grodziski, przedm. W. Uruszczak, Kraków 2008, s. 87.

Wydawało się, że sytuacja ulegnie pewnej stabilizacji, jednak w czasach Jana Kazimierza zwoływano sejmy nadzwyczajne zarówno z upoważnienia danego królowi przez sejm poprzedni, jak również mocą konstytucji, wyznaczającej czas, miejsce i tematykę obrad. O sejm nadzwyczajny „*in casu necessitas*” prosiły też sejmiki ziemskie⁴⁶. Jednak w czasach tego dwudziestolecia sytuacja bardzo się skomplikowała. Siedmiokrotnie sejm rozchodził się bez dorobku ustawodawczego, a więc nie miał możliwości podjęcia uchwały o zwołaniu sejm nadzwyczajnego. W tej sytuacji król zwoływał zwykle sejm sześciotygodniowy, gdyż próby złożenia sejm nadzwyczajnego bez tytułu prawnego kończyły się gwałtownymi protestami i zarzutami bezprawia. Ostatecznie wypracowano nową formułę uchwalania konstytucji na obradującym sejmie, na którym zgodnie zezwalano na jego skrócenie, wpisując stosowną uchwałę do pakietu konstytucji. Przejawia się w tej taktyce ponownie zastosowanie zasady *lex specialis derogat legi generali*. Należy rozważyć, czy sejmy, zwołane jako „sześćniedzielne”, skrócone uchwałą tego sejm, miały charakter zwyczajny, czy nadzwyczajny. Za pierwszym wnioskiem przemawiałoby określenie sejm 1668 r. jako „sześćniedzielnego ordynaryjnego *ex consensu totius reipublicae* do trzech niedziel skróconego”⁴⁷. Jednak w arendze wspomniano, że program obrad został ograniczony jedynie do „*materiis abdicationis*”. Podobnie, sejm zwołany w roku 1652 jako sześciotygodniowy skrócono do dwu tygodni z zastrzeżeniem, że w przyszłości praktyka taka nie ma mieć zastosowania: „takowe iednak skrócenie prawu pospolitemu o Seymach, nic *in posterum* derogować nie ma”⁴⁸. A zatem traktowano taką sytuację jako wyjątkową; trudno więc uznać tego rodzaju sejm za zwyczajny (ordynaryjny). Tego rodzaju sejmy należy zakwalifikować jako nadzwyczajne skrócone. Nadal natomiast nie przemawiała do szlachty koncepcja zwołania kolejnego sejm uchwałą rady senatu. Zwołany na tej podstawie sejm w 1665 r. był niezwykle burzliwy i rozszedł się bez podjęcia uchwał⁴⁹.

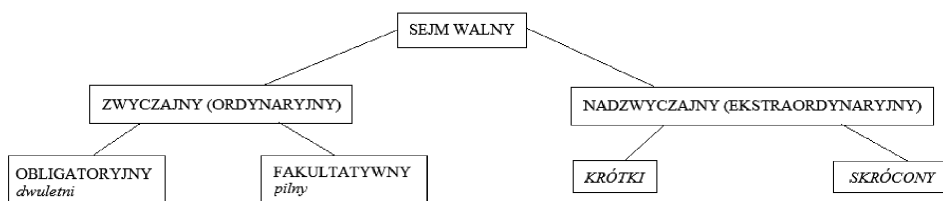
W ten sposób w II połowie wieku XVII ukształtowało się szerokie *spectrum* sejmów walnych, co zobrazowano na schemacie 3.

⁴⁶ Przykładowo sejmik sandomierski przed sejmem 1652-I (instrukcja pkt 23), S. Oświęcim, *Diariusz 1643–1651, SRP XIX*, wyd. W. Czermak, Kraków 1907, Oświęcim, s. 384.

⁴⁷ VL, t. IV, s. 478.

⁴⁸ 1652, pkt 2, *Skrócenie Seymu, VL*, t. IV, s. 165, por. tamże, s. 204 w odniesieniu do sejm 1654 r.

⁴⁹ S. Ochmann-Staniszevska, Z. Staniszevski, *Sejm Rzeczypospolitej...*, t. I, s. 378.

Schemat 3. Sejmy zwyczajne i nadzwyczajne za Jana Kazimierza Wazy

Źródło: opracowanie własne.

4. Podsumowanie

W czasach Wazów sejmy, zwoływane w czasie panowania monarchy, przeszły istotną ewolucję. Za Zygmunta III pojawiły się, nieznane z Artykułów henrykowskich, sejmy nadzwyczajne (ekstraordynaryjne). Pomimo podjętych za panowania Władysława IV prób likwidacji sejmów nadzwyczajnych, po pewnych przekształceniach nadal były one zwoływane, a klasyfikacja sejmów generalnie się nie zmieniła. Natomiast za panowania Jana Kazimierza sejmy stały się mozaiką różnych form. W efekcie pojawiają się znaczące rozbieżności w ich kwalifikacji przez badaczy epoki, o wiele większe niż w przypadku okresu poprzedniego. Ilustracją niech będzie poniższa tabela, przedstawiająca opis sejmów w świetle konstytucji tego sejmów (VL), W. Konopczyńskiego w *Chronologii sejmów polskich* (W. K.), koncepcji S. Ochmann-Staniszwskiej i Z. Staniszwskiego zamieszczonej w II tomie obszernej publikacji o sejmach tego okresu (S. O.-S., Z. S.) oraz poglądów autorki niniejszego opracowania (I. L.-M.)

227

Tabela 1. Rodzaje sejmów – porównanie koncepcji

Sejm	VL	W. K.	S. O.-S., Z. S.	I. L.-M.
1	2	3	4	5
1649	<i>trzyniedzielny</i>	koronacyjny	nadzwyczajny trzytygodniowy	nadzwyczajny krótki (uchwała sejmu elekcyjnego)
1649–1650	<i>sześniedzielny</i>	zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1650	<i>dwuniedzielny</i>	jest: zwyczajny powinno być: nadzwyczajny	nadzwyczajny dwutygodniowy	nadzwyczajny krótki (uchwała sejmów poprzedniego) ⁵⁰

⁵⁰ Pkt 11, Sejm dwuniedzielny, VL, t. IV, s. 130.⁵¹ Pkt 11, Sejm dwuniedzielny, VL, t. IV, s. 130.

cd. Tab. 1

1	2	3	4	5
1652-I	–	zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1652-II	<i>skrócony</i>	nadzwyczajny	nadzwyczajny sześciotygodniowy skrócony do dwu tygodni	nadzwyczajny skrócony (uchwała tego sejmu ⁵¹)
1653	<i>dwuniedzielny</i>	nadzwyczajny	nadzwyczajny dwutygodniowy	nadzwyczajny krótki (uchwała sejmu poprzedniego ⁵²)
1654-I	–	zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1654-II	<i>skrócony</i>	nadzwyczajny	nadzwyczajny sześciotygodniowy skrócony do trzech tygodni	nadzwyczajny skrócony (uchwała tego sejmu ⁵³)
1655	jest: <i>dwuniedzielny</i> powinno być: <i>skrócony</i>	nadzwyczajny	jest: nadzwyczajny dwutygodniowy powinno być: nadzwyczajny sześciotygodniowy. skrócony do dwu tygodni	nadzwyczajny skrócony (uchwała tego sejmu ⁵⁴)
1658	<i>sześciedzielnny</i>	jest: nadzwyczajny powinno być: zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1659	jest: <i>sześciedzielnny</i> <i>extraordynayiny</i> powinno być: <i>sześciedzielnny</i>	zwyczajny	nadzwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny fakultatywny

⁵¹ Pkt 2, Skrócenie Seymu, VL, t. IV, s. 165.

⁵² Pkt 17, Sejm dwuniedzielny, VL, t. IV, s. 169.

⁵³ VL, t. IV, s. 204.

⁵⁴ Pkt 12, Skrócenie Seymu, VL, t. IV, s. 221.

1661	<i>sześciedzielnny</i>	zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1662	jest: <i>ekstraordynaryjny</i> powinno być: <i>sześciedzielnny</i>	zwyczajny	jest: nadzwyczajny dwutygodniowy powinno być: nadzwyczajny dwutygodniowy przedłużony do sześciu tygodni	zwyczajny fakultatywny
1664–1665	–	zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1665	–	nadzwyczajny	nadzwyczajny dwutygodniowy	nadzwyczajny (uwaga! uchwała rady senatu)
1666-I	–	zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny fakultatywny
1666-II	–	zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1667	<i>sześciedzielnny</i>	zwyczajny	nadzwyczajny dwutygodniowy przedłużony do sześciu tygodni	zwyczajny fakultatywny
1668-I	–	jest: nadzwyczajny powinno być: zwyczajny	zwyczajny sześciotygodniowy	zwyczajny obligatoryjny
1668-II	<i>skrócony</i>	nadzwyczajny (abdykacyjny)	nadzwyczajny sześciotygodniowy skrócony do trzech tygodni	nadzwyczajny skrócony (uchwała tego sejm ⁵⁵)

Źródło: opracowanie własne.

⁵⁵ VL, t. IV, s. 478.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Skrzetuski W., *Prawo pospolite narodu polskiego*, t. I, Warszawa 1782, s. 250.
Volumina Constitutionum, t. II, 1550–1609, v. 1–2, 1550–1585, do druku przygotowali
 S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa 2005.
Volumina Legum, t. II, III, IV, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.

Opracowania

- Dorobisz J., *Sejm nadzwyczajny z 1624 roku*, Opole 1994.
 Dorobisz J., *Z problematyki procedury sejmów nadzwyczajnych za Zygmunta III*,
 [w:] *Studia z Dziejów Rzeczypospolitej Szlacheckiej*, AUWr, 945. Historia,
 t. LXVI, Wrocław 1988.
 Kołodziej R., *Pierwszy sejm z 1637 roku*, Toruń 2004.
 Konopczyński W., *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948.
 Kutrzeba S., *Historia ustroju Polski w zarysie*, Lwów 1908.
 Lengnich G., *Prawo pospolite Królestwa Polskiego*, Kraków 1836.
 Lewandowska-Malec I., *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego
 dorobek ustawodawczy (1587–1632)*, Kraków 2009.
 Lewandowska-Malec I., *Sejmy nadzwyczajne w dziejach polskiego parlamentaryzmu*,
 „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” [Kraków] 2007, t. X.
 Ochmann-Staniszevska S., Staniszewski Z., *Sejm Rzeczypospolitej za panowania
 Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*, t. II, AUWr, 2258, Historia,
 t. CXLVII, Wrocław 2000.
 Opaliński E., *Sejm srebrnego wieku 1587–1652*, Warszawa 2001.
 Paradowski P., *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne
 za panowania Władysława IV Wazy*, Toruń 2005.
 Płaza S., *Wielkie bezkrólewia*, Kraków 1988.
 Płaza S., Sucheni-Grabowska A., *Z badań nad parlamentaryzmem XVI wieku*, CPH,
 1974, t. XXVI, z. 1.